

**Tendințe recente în studiul și cercetarea
în domeniul drepturilor copilului**
**New Ways of Approaching Children’s
Rights Study and Research**

Snejana Sulima¹

Rezumat: Articolul aduce în discuție evoluțiile recente în domeniul studiului și cercetării asupra drepturilor copilului, evoluții care, prin valorificarea unor noi concepte, au drept scop dobândirea de competențe epistemologice, teoretice și metodologice necesare abordării interdisciplinare și reflecției critice în acest domeniu. În vederea valorificării principiului participării copiilor la luarea deciziilor care îi privesc, dar și la cele legate de societatea în care cresc și se dezvoltă putem observa un trend ascendent de includere a minorilor în cercetarea privind drepturile lor umane.

Cuvinte-cheie: Drepturile copilului, metodologie interdisciplinară, gândire critică, cercetare participativă, etica cercetării.

Abstract: The article discusses the recent evolutions in the realm of study and research on children’s rights, evolutions that, by emphasizing new concepts, aim to develop epistemological, theoretical, and methodological competences necessary for the interdisciplinary and critical approach in this field. In order to enhance the principle of children’s participation to decisions affecting them, but also those related to the society where they grow and develop, we can observe a rising trend to include youngsters in the research on their human rights.

Keywords: Children’s rights, interdisciplinary methodology, critical thinking, participation, research ethic.

¹ Lector univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, email: snejanasulima@yahoo.com.

Introducere

Competențele cheie necesare cercetării în domeniul drepturilor copilului se referă mai întâi de toate la cunoașterea și înțelegerea acestor drepturi ca obiect de studiu complex. Definierea conceptelor de pluri-, inter- și transdisciplinaritate, cunoașterea mizelor epistemologice și metodologice proprii acestor concepte, precum și a mijloacelor lor de aplicare este esențială în vederea abordării holistice a drepturilor copilului. Această concepție este promovată inclusiv și de Convenția cu privire la Drepturile Copilului² (în continuare CDC). Dezvoltarea capacității de a aborda prin intermediul gândirii critice chestiunile privind drepturile copilului poate da relevanță cercetării prin suscitarea constantă a unor interogații și crearea unui spațiu fertil pentru schimbul de idei. Înțelegerea mizelor atașate participării copiilor în cercetare poate duce la mobilizarea unor mijloace de analiză complexă, interdisciplinară în practică. În același timp, preocuparea legată de cercetarea participativă va include întotdeauna luarea în considerare a unor principii etice bine stabilite de comunitatea științifică care să asigure respectarea demnității copiilor participanți cu drepturi depline precum și a celor care constituie subiect al cercetării științifice.

În cele ce urmează vom aduce în discuție reconceptualizarea recentă a metodelor de studiu și cercetare în domeniul drepturilor copilului prin încercarea de a explica conceptele amintite mai sus, aplicarea cărora revelează mai multă eficiență dintr-o perspectivă multiplă: de analiză științifică, de promovare, dar și de transpunere a acestor drepturi în practică în medii și regiuni diferite.

1. Cunoașterea și înțelegerea drepturilor copilului

În sensul CDC drepturile copilului sunt drepturi fundamentale inerente demnității umane a fiecărei persoane. Aceste drepturi sunt indivizibile și interdependente, fiind esențiale pentru dezvoltarea armonioasă a copilului. CDC, instrumentul cheie de protecție a drepturilor copilului, împreună cu protocoalele sale adiționale codifică drepturile umane ale minorilor într-un instrument

² Convenția cu privire la Drepturile Copilului a fost adoptată de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite la data de 20 noiembrie 1989, în România republicată în Monitorul Oficial nr. 314 din 13 iunie 2001.

constrângător din punct de vedere juridic pentru toate statele semnatare³. Convenția oferă un catalog de standarde minime de drepturi pentru punerea în aplicare a cărora sunt ținute responsabile statele părți, fiind ghidate de patru principii generale: nediscriminarea (art. 2), interesul superior al copilului (art. 3), dreptul la viață, supraviețuire și dezvoltare (art. 6) și participarea copilului (art. 12). Prin urmare, CDC garantează protecția, asistarea și participarea copiilor la luarea deciziilor relative la viața lor precum și la cele privind comunitatea din care fac parte. Această Convenție reunește într-un singur catalog de drepturi umane drepturi civile, politice, economice, sociale și culturale. Abordarea „holistică” a CDC accentuează importanța acordată promovării unei perspective multidisciplinare și intersectoriale în definirea politicilor, dezvoltarea programelor și punerea în aplicare a acțiunilor în favoarea copiilor. Scopul promovat de acest instrument juridic este concentrarea totală asupra copilului și realizarea efectivă a drepturilor sale⁴.

Studiul realității drepturilor copilului implică observarea interacțiunilor unor sectoare complementare, fiecare cu instituțiile sale competente în domeniu, pentru a cunoaște îmbinarea într-o perspectivă de ansamblu a acestor drepturi indivizibile și interdependente. Din rațiuni pedagogice, mulți dintre autorii⁵ care tratează problematica drepturilor copilului garantate de CDC le încadrează în trei dimensiuni „P”: prestare, protecție și participare. Astfel, copiii au dreptul de a obține prestarea unor servicii și elemente precum dreptul la nume sau

³ În prezent CDC a fost ratificată de cvasitotalitatea statelor lumii cu excepția Statelor Unite ale Americii. România a semnat Convenția la data de 26 ianuarie 1990 și a ratificat-o la 28 septembrie 1990.

⁴ G. Meunier, *L'application de la Convention des Nations Unies relative aux droits de l'enfant dans le droit interne des États parties*, L'Harmattan, 2002, p. 40.

⁵ P. Alderson, *Young Children's Rights. Exploring Beliefs, Principles and Practice*. Second Edition, Jessica Kingsley Publishers, 2008; F. Ang, E. Berghmans, L. Catrijsse, I. Delens-Ravier, M. Delplace, V. Staelens, T. Vandewiele, C. Vandresse, M. Verheyde, *Participation Rights of Children*, Intersentia, Antwerpen/ Oxford, 2007; N. Cantwell, *Convention des Nations Unies sur les droits de l'enfant*, in Défense des Enfants International, *Normes internationales relatives aux droits de l'enfant*, t.I, 1995; M. Eriksson, L. Bruno, E. Näsman, *Children's Rights to Participation, Protection and Provision*. In: *Domestic Violence, Family Law and School*. Palgrave Macmillan, 2013; E. Verhellen, *The Convention on the Rights of the Child: Reflections from a historical, social policy and educational perspective*, in W. Vandenhole, E. Desmet, D. Reynaert, S. Lembrechts (ed.) *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Routledge, 2015. N. Vučković Šahović, J. E. Doek, J. Zermatten, *The Rights of the Child in International Law. Rights of the Child in a Nutshell and in Context: all about Children's Rights*, Stämpfli Publishers, 2012.

naționalitate, la îngrijiri de sănătate sau la educație. Ei au dreptul de a fi protejați de acte precum tortura, tratamentele inumane sau degradante, de exploatare, de detenție arbitrară sau de retragerea nejustificată de sub tutela părinților. Totodată, copiii au dreptul de a participa la deciziile care privesc viața lor sau pe cea a comunității din care fac parte. Prin urmare, aderarea la CDC angajează statele la respectarea principiilor și dispozițiilor precum și punerea în aplicare acestora pentru toți copiii, fără discriminare. Ratificarea devine sursa a trei obligații principale: o obligație de rezultat, o obligație de conduită și o obligație de evaluare transparentă a progresului realizat cu privire la aceste drepturi, evaluare transmisă prin intermediul unor rapoarte periodice către Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului⁶.

Pe lângă CDC, statele dispun și de alte instrumente internaționale, regionale sau naționale pentru a promova, proteja și a pune în aplicare în mod cât mai eficient aceste drepturi. Cadrul juridic european implică mai multe surse de drept primar (tratate, convenții, legislație derivată și jurisprudență) elaborate în cadrul Consiliului Europei sau al Uniunii Europene, precum și surse regionale care influențează evoluția acestor drepturi (documente strategice, linii directoare) sau alte instrumente non-constrângătoare din punct de vedere juridic (recomandări, avize etc.). Prin intermediul acestui ansamblu de acte copilul devine în același timp subiect al protecției și deținător de drepturi. Ele este beneficiarul tuturor drepturilor fundamentale, dar și subiect al unor reglementări speciale, ținând cont de caracteristicile sale specifice. Unul dintre cele mai eficiente mijloace de control al punerii în aplicare a acestor drepturi în statele europene, atunci când autoritățile naționale eșuează în acest sens, a devenit Curtea Europeană a Drepturilor Omului care dispune de o jurisprudență bogată în domeniu, fondată pe analiza faptelor prin prisma Convenției Europene a Drepturilor Omului.

După adoptarea CDC, mai ales în ultimele decenii, mulți dintre cercetătorii⁷ care studiază punerea în aplicare a drepturilor copilului au observat că realitatea

⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului este un organ specializat care are competența de a analiza evoluția modului în care drepturile copilului și protecția copilului sunt respectate de către statele părți la CDC, la intervale de 5 ani, pe baza unui raport redactat de fiecare stat privind stadiul implementării Convenției.

⁷ A se vedea în acest sens K. Hanson, O. Nieuwenhuys (ed.), *Reconceptualizing Children's Rights in International Development: Living Rights, Social Justice, Translations*, Oxford University Press, 2013; V. Morrow, K. Pells, *Integrating children's human rights and child*

acestor drepturi este mult mai bogată decât ceea ce prevăd instrumentele juridice. Diferențele sociale și culturale coexistente la nivelul societăților pot induce interpretări diferite a însuși conceptului de „copil”. În „Nordul global”⁸, de exemplu, fazele diferite ale dezvoltării persoanei, legate de „perioade sensibile” din viața ei, stau la baza perspectivei dominante asupra „copilăriei”. În această perspectivă copiii sunt considerați „subiecți” care au nevoie de protecție, nevoie indusă de vulnerabilitatea acestora, „aduți în așteptare” care încă nu s-au dezvoltat complet⁹. În consecință, în ceea ce privește drepturile copilului, accentul este pus pe dreptul la protecție. O imagine diferită, larg răspândită în alte societăți ale lumii, preluată de curând în statele occidentale, este cea de „copii autonomi”¹⁰. În această perspectivă copii sunt considerați agenți activi, ființe umane autonome și independente. Cheia acestei paradigme este recunoașterea copiilor ca fiind persoane complete. Adepții acestei perspective caută punerea ideilor lor în practică prin promovarea participării copiilor. Pornind de la această abordare drepturile copilului sunt luate în considerare ca niște revendicări fundamentale pentru transpunerea în realitate a justiției sociale și a demnității copiilor¹¹. Totodată, ei promovează principiul integrării obligației pentru autorități de a ține cont de drepturile copilului în soluționarea problemelor, adoptarea strategiilor și dezvoltarea politicilor la nivelul societății.

poverty debates: examples from young living in Ethiopia and India, in *Sociology*, nr. 46(5)/2012, pp. 906-920; D. Reynaert, M. Bouverne-De Bie, S. Vandavelde, *A review of children's rights literature since the adoption of the United Nations Convention on the Rights of the Child*, in *Childhood* nr. 16(4)/2009, pp. 518-534.

⁸ Diviziunea între „Nordul global” și „Sudul global” are la bază mai ales dezvoltarea economică a țărilor lumii dincolo de poziția geografică a acestora. Astfel, „Nordul global” reprezintă societățile dezvoltate economic din Europa, America de Nord, dar și Australia, Israel sau Africa de Sud. „Sudul global” este reprezentat de state mai puțin dezvoltate din Africa, India, Brazilia, Mexic printre altele. Pentru mai multe detalii a se vedea de exemplu J.-Ph. Therien, *Beyond the North-South divide: The two tales of world poverty*, in *Third World Quarterly* nr. 20 (4)/1999, pp. 723-742. doi:10.1080/01436599913523; N. Dados, R. Connell, *The Global South*, in *Contexts* nr. 11 (1)/2012, pp. 12-13. doi:10.1177/1536504212436479; R.X. Reuveny, W.R. Thompson, *The North-South Divide and International Studies: A Symposium*, in *International Studies Review* nr. 9 (4)/2007, pp. 556-564. doi:10.1111/j.1468-2486.2007.00722.x.

⁹ D. Reynaert, M. Bouverne-De Bie, S. Vandavelde, *op. cit.* pp. 518-534.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ D. Reynaert, E. Desmet, S. Lembrechts, W. Vandenhole, *A critical approach to children's rights*, in W. Vandenhole, E. Desmet, D. Reynaert, S. Lembrechts (ed.) *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Routledge, 2015, p. 7.

2. Abordarea drepturilor copilului din perspectivă juridică

Studiile și cercetarea în domeniul drepturilor copilului au relevanță majoră pentru o gamă largă de discipline precum educația, protecția socială, dreptul internațional, psihologia și altele. Din perspectivă juridică, „drepturile copilului” reprezintă o categorie largă care cuprinde toate instrumentele juridice, internaționale și naționale, relative la copii și la reglementarea copilăriei. „Dreptul drepturilor copilului” este o categorie juridică mai restrânsă care se referă la drepturile fundamentale ale copiilor, recunoscute prin constituțiile naționale sau prin tratate internaționale. Acest domeniu se preocupă în principal de decalajul dintre aderarea la instrumente internaționale și punerea în aplicare a prevederilor acestora la nivel național. Juriștii au tendința de a analiza cu prioritate problemele legate de respectarea standardelor juridice internaționale în domeniu, promovate de instanțele și organismele internaționale specializate. Existența unor standarde clare pentru multe dintre chestiunile legate de drepturile copilului nu garantează însă întotdeauna o soluționare satisfăcătoare a problemelor în chestiune. Pentru jurisdicții este importantă analizarea punerii în aplicare a standardelor pe când pentru cercetare o relevanță majoră are definirea juridică precum și redefinirea sensului drepturilor copilului¹². Aceste preocupări au dat naștere recent unei școli emergente de cercetători care abordează subiectul drepturilor copilului de manieră interdisciplinară și critică.

Metodologia analizei juridice în domeniul drepturilor copilului înglobează câteva dimensiuni esențiale: analiza cadrului juridic relevant, obligațiile și principiile generale asumate de state prin semnarea și ratificarea instrumentelor internaționale, problemele persistente legate de punerea în aplicare a standardelor internaționale la nivel național, analiza jurisprudenței relevante în materie și impactul acesteia asupra reacției autorităților responsabile. Printre problemele persistente în domeniul drepturilor copilului se pot semnală chestiunile legate de justiția juvenilă, drepturile copiilor în cadrul relațiilor familiale, protecția juridică a unor categorii vulnerabile de minori (e. g. migranți, copii ai străzii, copii cu handicap) și altele.

În mod preponderent, procesul adopției normelor juridice și crearea standardelor legale aplicabile drepturilor copilului se înscriu într-o tendință de

¹² W. Vandenhoe, *Children's rights from a legal perspective. Children's rights law*, in W. Vandenhoe, E. Desmet, D. Reynaert, S. Lembrechts (ed.) *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Routledge, 2015, pp. 27-28.

abordare descendentă, „de sus în jos”, concepută, controlată și condusă de adulți. Aceste tendințe cunosc o reconsiderare recentă care înregistrează căutarea unor influențe „de jos în sus”. Justificarea acestor tendințe noi se bazează pe interpretarea drepturilor copilului ca reprezentând practici sociale ce își au sursa în realitățile cotidiene, ceea ce, în consecință, atrage o necesitate de contextualizare și de localizare a sensului lor¹³ și a modalităților de înscriere a acestor realități în lege. Această abordare nouă are nevoie de o nouă metodologie și mai ales de o cooperare strânsă a juriștilor cu sociologi, antropologi, psihologi, specialiști în domeniul educației și alți profesioniști care se preocupă de problemele copiilor și a drepturilor acestora. O altă provocare pentru juriști este dezvoltarea unei înțelegeri aprofundate a rolului legii pornind de la impactul acesteia asupra transformărilor sociale¹⁴. Totodată, una dintre sarcinile cercetătorilor este de a înțelege efectele sociale ale implementării drepturilor copilului¹⁵.

3. Plasarea drepturilor copilului la intersecția dintre discipline

Relația dintre realitate și cercetarea academică este caracterizată adesea de ambivalență. Realitatea vieții oamenilor, inclusiv a copiilor, nu poate fi compartimentată pentru a corespunde disciplinelor academice și structurilor universitare¹⁶. Abordarea holistică a drepturilor copilului, promovată inclusiv de CDC, implică combinarea unor perspective disciplinare diferite pe lângă specializarea disciplinară aprofundată, care are scopul de a ameliora înțelegerea unor aspecte particulare legate de aceste drepturi. Această dualitate, pe de o parte, necesitatea de a combina discipline diferite pentru înțelegerea holistică și, pe de altă parte, cunoașterea specializată aprofundată, a deschis dezbateri în lumea academică cu privire la modalități posibile de asociere a disciplinelor în vederea unor schimburi eficiente între acestea. Aceste dezbateri aduc în atenție trei concepte care pot provoca astfel de schimburi: pluri-, inter- și transdis-

¹³ M. Liebel, K. Hanson, I. Saadi, W. Vandenhole, *Children's Rights from Bellow: Cross-cultural Perspectives*, Palgrave Macmillan, 2012, p. 2.

¹⁴ W. Vandenhole, *op. cit.*, p. 39.

¹⁵ K. Hanson, *Does practice also work in theory?* In A. Alen, H. Bosly, M. De Bie, J. Vandele Lanotte, F. Ang, I. Delens-Ravier, M. Delplace, C. Herman, D. Reynaert, V. Staelens, R. Steel, M. Verheyde (ed.), *The UN Children's Rights Convention: theory meets practice*, Intersentia, 2007, p. 642.

¹⁶ G. D. Brewer, *The challenges of interdisciplinarity*, in *Policy Sciences* nr. 32(4)/1999, p. 327.

ciplinaritatea. Interpretarea acestor concepte implică grade diferite de angajare între discipline pentru a consolida relevanța cercetării.

Pluridisciplinaritatea sau multidisciplinaritatea implică o juxtapunere a disciplinelor fără o interacțiune reală între acestea, de manieră aditivă¹⁷. Cercetarea interdisciplinară implică o combinație a cunoștințelor din mai multe discipline diferite cu scopul de a produce perspective noi pentru o problemă concretă¹⁸. Această abordare implică integrarea și organizarea unor forme tradiționale de cunoaștere, competențe și experiențe într-o manieră nouă și originală¹⁹ care implică o „interacțiune”²⁰.

Klein distinge patru tipuri fundamentale de interacțiune disciplinară: (1) împrumutul – atunci când instrumentele de analiză, metodele sau conceptele sunt utilizate de o altă disciplină; (2) interacțiunea între discipline cu scopul de a soluționa o problemă specifică, fără intenția de a atinge o unificare conceptuală a cunoștințelor; (3) armonizarea consolidată între obiectul cercetării și metode care duc la o zonă de suprapunere între două discipline; (4) dezvoltarea unei noi interdiscipline²¹.

Abordarea transdisciplinară merge dincolo de aceste limite, disciplinele implicate devenind mai puțin importante. Acestea sunt integrate dincolo de un punct de demarcare producând o abordare holistică²².

În ceea ce privește domeniul drepturilor copilului, interdisciplinaritatea se bazează pe mai multe discipline printre care știința juridică ocupă un loc central, susținută de psihologie și sociologie care ameliorează examinarea sensului

¹⁷ J. Thomson Klein, *Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice*, Wayne State University Press, 1990; B.C. Choi, A.W. Pak, *Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness*, in *Clin. Invest Med.* nr. 29(6)/2006, pp. 351-364; D.W. Vick, *Interdisciplinarity and the Discipline of Law*, in *Journal of Law and Society* nr. 31(2)/2004, <https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2004.00286.x>; P. Perrig-Chiello, F. Darbellay (ed.), *Qu'est-ce que l'interdisciplinarité? Les nouveaux défis de l'enseignement*, Editions Réalités sociales, 2002; Th. Paulsen, F. Darbellay, *Le défi de l'inter- et transdisciplinarité. Concepts, méthodes et pratiques innovantes dans l'enseignement et la recherche*, Presses polytechniques et universitaires romandes, 2008.

¹⁸ G.D. Brewer, *The Challenges of Interdisciplinarity*, in *Policy Sciences*, nr. 32/1999, pp. 327-337. <http://dx.doi.org/10.1023/a:1004706019826>.

¹⁹ R. Banakar, M. Travers, *Law, Sociology and Method*, in R. Banakar, M. Travers (ed.), *Theory and Method in Socio-Legal Research*, Hart Publishing Ltd, 2005, pp. 1-26.

²⁰ D.W. Vick, *op. cit.*

²¹ J. Thomson Klein, *op. cit.*

²² D.W. Vick, *op. cit.*

drepturilor copilului la nivel individual și la nivel social. Pe lângă acestea, știința educației, istoria, antropologia, științele politice și biologia contribuie la lărgirea înțelegerii practicilor legate de drepturile copilului, conceptelor proprii drepturilor copilului precum și a copiilor titulari de drepturi umane²³.

În domeniul drepturilor copilului disciplinaritatea implică organizarea cunoștințelor în celule separate unde fiecare cercetător sau practician observă copilul prin prisma unei discipline singulare, copilul este perceput ca o ființă istorică, sociologică, biologică etc. Pluri-/ multidisciplinaritatea în acest domeniu ia în considerare o perspectivă plurală, prin juxtapunerea mai multor discipline, fiecare dintre ele reflectând o perspectivă științifică, cu valorile și calitățile sale. În acest caz fiecare disciplină are rolul de a contribui la avansarea cunoștințelor despre copil, totuși întregul rămâne separat în mai multe părți, fără a fi integrate într-o structură complexă²⁴.

Utilizând o metaforă culinară Moti Nissani²⁵ explică interacțiunile între discipline în diferite abordări metodologice pe baza gradului diferit de interacțiune între fructe pentru a obține eventuale arome noi. Astfel, procesul interdisciplinar constă în repartizarea „fructelor disciplinare” prin asamblarea acestora într-o salată de fructe. Prin reorganizarea fructelor acestea formează împreună o „salată” producând o „aromă” diferită de cea a fructelor luate individual. Drept urmare a interacțiunii se produce un dialog, o integrare, o sinteză între discipline pentru o înțelegere globală a drepturilor copilului. Amestecul poate varia în dependență de numărul disciplinelor și de distanța dintre acestea²⁶. Atunci când fructele disciplinare sunt transformate printr-un amestec transdisciplinar în care toate fructele interacționează unele cu altele într-un sistem global mai dinamic și interconectat ar putea să se producă un nou „gust” cu o „aromă” unică a unui *smoothie*, dincolo de aroma fiecărui fruct component. Chiar dacă putem încă distinge gustul fiecărui fruct, fiecare dintre acestea contribuie la producere unui

²³ Z. Moody, F. Darbellay, *Studying childhood, children, and their rights: The challenge of interdisciplinarity*, in *Childhood* 2018, ps://doi.org/10.1177/0907568218798016.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ M. Nissani, *Fruits, Salads, and Smoothies: A Working Definition of Interdisciplinarity*, in *Journal of Educational Thought* nr. 29/1995, pp. 119-126, [Online] la: https://www.jstor.org/stable/23767672?seq=1#page_scan_tab_contents, accesat 22.04.2019.

²⁶ F. Darbellay, *Fruits, salads, and smoothies: working together for understanding children's rights*, in *MOOC – Children's Human Rights – An Interdisciplinary Introduction*, University of Geneva, [Online] la: <https://www.unige.ch/cide/en/enseignement/mooc-interdisciplinary-introduction-childrens-human-rights/>, accesat 18.04.2019.

gust transversal mai mult sau mai puțin complex²⁷. Prin urmare, pornind de la această reprezentare, putem observa că, din punct de vedere conceptual, transdisciplinaritatea constituie un proces de reflecție care reconfigurează mai multe discipline într-o perspectivă globală integrată. Raportându-ne la drepturile copilului, din perspectiva metodologiei de cercetare, transdisciplinaritatea reunește o comunitate științifică specializată, dar și actori economici, sociali, politici, adulți și copii în căutarea unor soluții pertinente pentru problematica legată de valorificarea acestor drepturi.

4. Piste de reflecție recente în cercetarea privind drepturile copilului

Rolul cercetării este de a incita și de a stimula întrebări, discuții și dezbateri asupra chestiunilor preocupante. În timp ce din punct de vedere juridic consensul privind validitatea normelor internaționale relative la drepturile copilului în orice circumstanțe reprezintă un mijloc eficient de căutare a soluțiilor la încălcarea acestor drepturi, pentru avansarea cercetării în acest domeniu consensul general poate constitui o barieră. Pentru a îmbogăți perspectivele asupra acestor drepturi cercetătorii au la îndemână instrumente precum abordarea critică și/sau abordarea contextualizată. Importanța și valoarea juridică a CDC nu poate împiedica o perspectivă critică asupra acesteia. Fără îndoială, acest instrument este rezultatul unui consens între statele lumii care au participat la elaborarea textului ei, cu toate acestea, ea este produsul unui anumit context istoric internațional²⁸, iar principiul interpretării evolutive a normelor internaționale deschide calea cercetătorilor spre punerea în discuție a acestor norme și reinterpretarea lor. Astfel, contestarea validității universale a acestor drepturi, în toate circumstanțele, creează un spațiu fertil pentru noi dezbateri și discuții.

De cele mai multe ori CDC este utilizată ca definiție supremă în domeniul drepturilor copilului, adesea ea constituie singurul cadru de referință în cercetare inspirând chiar obiectul cercetării. Totodată, Convenția a devenit instrumentul de analiză și grilă de lectură a datelor acumulate. În consecință, CDC a ajuns aproape să înlocuiască teoria în cercetarea privind drepturile copilului. Interesul analitic este adesea împiedicat de această poziție hegemonică a Convenției, inducând un

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ În acest sens se vedea D. Johnson, *Cultural and Regional Pluralism in the Drafting of the UN Convention on the Rights of the Child*, in M. Freeman, Ph. Veerman (ed.), *The Ideologies of Children's Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, 1992; E. Verhellen, *op. cit.* 2015;

nivel slab de teoretizare și o distincție deficitară între aspectele partizane de promovare a drepturilor copilului și spiritul analitic în cercetarea privind aceste drepturi²⁹.

Teoretizarea poate fi stimulată de abordarea drepturilor copilului prin prisma altor discipline pe lângă cea juridică, cum ar fi filosofia sau științele politice. Pentru înțelegerea complexității cu privire la implementarea și aplicarea drepturilor copilului în diferite societăți trebuie luate în considerare teoriile sociale dezvoltate în domeniul sociologiei, antropologiei, studiilor de gen etc. Spre exemplu pentru a analiza dreptul copiilor la educație teoretizarea în domeniul educației este esențială, iar atunci când analizăm drepturile în relație cu genul, teoriile din acest domeniu sunt necesare pentru a ameliora și a da mai multă relevanță abordării.

Reflecția critică³⁰ privind drepturile copilului are rolul de a transforma ipotezele implicite din practică în ipoteze explicite explicate teoretic. Prin utilizarea acestei metode ipotezele privind drepturile copilului nu sunt percepute ca niște „adevăruri” în sensul de cunoștințe obiective care trebuie înțelese univoc. Dimpotrivă, înțelegerea acestor drepturi devine un proces interactiv între toți actorii implicați (copii, părinți, adulți, societate civilă, stat etc.). Prin intermediul acestei operațiuni dialectice cercetătorul va încerca să înțeleagă și să interpreteze viziunile asupra copilăriei utilizând drepturile copilului ca o grilă de lectură, în calitate de „concept de sensibilizare”, de cadru de referință care apelează la principiul fundamental al protecției demnității umane³¹. Utilizarea gândirii critice în cercetarea privind drepturile umane ale copilului este justificată și de caracterul său transformativ, fiind cea care poate genera un spațiu important pentru idei alternative asupra acestor drepturi, înlăturând înțelegerea lor esențialistă, ca structuri determinate, neschimbabile și uniforme³².

O alt element adus în discuție tot mai des în ultimii ani se referă la contextualizarea abordării drepturilor copilului. Potrivit criticilor³³, discursul

²⁹ D. Reynaert et al., *op. cit.*, 2005 pp. 1-2.

³⁰ În acest text „reflecția critică” trebuie înțeleasă ca element esențial al abordării critice în cercetare, având un sens diferit de termenul de „critică” utilizat pentru a emite o judecată de valoare pozitivă sau negativă.

³¹ D. Reynaert et al., *op. cit.*, 2005 p. 7.

³² *Ibidem*, pp. 9-11.

³³ D. Reynaert et al. *op. cit.*, 2009; N. Thelander, *We are all the same, but...: Kenyan and Swedish school children's view on children's rights*, Doctoral thesis, Karlstad University, Faculty of Arts and Education, Department of Education, 2009.

academic în acest domeniu a devenit mult prea decontextualizat sub influența concepției universale asupra validității drepturilor și a preocupărilor aproape exclusive de a implementa aceste drepturi fără a pune în discuție validitatea lor în contexte specifice. Preponderența acestor preocupări a dus la ignorarea condițiilor și contextelor specifice. Consecința abordării drepturilor copilului prin prisma gândirii abstracte poate duce la neglijarea diversității care caracterizează copiii în calitate de deținători de drepturi. Unii autori³⁴ atrag atenția asupra necesității de a deturna atenția cercetătorilor de la arena globală (CDC și organismele preocupate de aplicarea acesteia) spre instituțiile și politicile locale aplicate copiilor, acolo unde gândirea abstractă cu privire la drepturile copilului întâlnește copiii cu realitățile și contextele lor specifice. Pe lângă aceasta, unii experți³⁵ atrag atenția asupra necesității de a aborda cercetarea în acest domeniu împreună cu copiii, prin implicarea acestora în investigarea chestiunilor legate de viața lor cotidiană, cu scopul de a vedea cum drepturile umane pot influența experiențele trăite de către copii³⁶.

Copiii nu constituie un grup omogen de persoane, ei sunt caracterizați de o diversitate multiplă pornind de la contextele sociale, economice, politice, geografice în care cresc și se formează³⁷, ceea ce ar trebui să inducă interpretarea drepturilor copilului în mod diferit, „localizat”³⁸. Contextualizarea are și rolul de a răspunde criticilor legate de formularea și implementarea prea occidentalizată și

³⁴ E. Desmet, S. Lembrechts, D. Reynaert, W. Vandenhole, *Towards a field of critical children's rights studies*, in W. Vandenhole, E. Desmet, D. Reynaert, S. Lembrechts (ed.) *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Routledge, 2015, pp. 416-421.

³⁵ Reynolds, P., Nieuwenhuys, O. & Hanson, K. (2006) *Refractions of children's rights in development practice: a view from anthropology*, in *Childhood* nr. 13(3)/2006, pp. 291-303; D. Tarulli, H. Skott-Myhre, *The Immanent Rights of the Multitude: An Ontological Framework for Conceptualizing the Issue of Child and Youth Rights*, in *The International Journal of Children's Rights* nr. 14(2)/2006, pp. 187-201.

³⁶ A. Quennerstedt, *Children's Rights Research Moving into the Future – Challenges on the Way Forward*, in Michael Freeman (ed.) *The Future of Children's Rights*, Brill Nijhoff, 2014, pp. 106-120.

³⁷ P. Reynolds, O. Nieuwenhuys, K. Hanson, K. Hanson, *Refractions of children's rights in development practice: a view from anthropology*, in *Childhood* nr. 13(3)/2006, pp. 291-303.

³⁸ K. De Feyter, K., *Localising human rights*, in W. Benedek, K. De Feyter & F. Marella (ed.), *Economic Globalisation and Human Rights* (pp. 67-92). Cambridge: University Press, 2007; K. De Feyter, S. Parmentier, C. Timmerman, G. Ulrich (ed.), *The Local Relevance of Human Rights*, Cambridge University Press, 2011; W. Vandenhole, *Localising the human rights of children*, in M. Liebel (ed.), *Children's Rights from Below: Cross-cultural Perspectives*, Palgrave Macmillan, 2012, pp. 80-93.

eurocentrică a acestor drepturi³⁹. Totuși, contextualizarea nu trebuie interpretată în sensul în care preferințele individuale ar putea eclipsa normele sociale sau duce la interpretarea prea simplistă a acestor drepturi⁴⁰. Riscul unei contextualizări culturale a drepturilor copilului se referă la posibile tendințe de a legitima anumite practici contrare drepturilor copilului. Pentru a depăși aceste riscuri contextualizarea trebuie interpretată în sensul atenției acordate unor contexte particulare, cu scopul de mobilizare adaptată a acestor drepturi la mediile în chestiune și pornind de la nevoi deosebite, legate de viața reală a copiilor.

5. Participarea copiilor în cercetare. Importanță, mize, etică

Îndemnul cercetătorilor de a atrage mai multă atenție la politicile și instituțiile locale, acolo unde gândirea abstractă privind drepturile copilului întâlnește copilul real, în contextul său specific⁴¹ stimulează abordarea cercetării participative, care să implice luarea în considerare a opiniilor, părerilor și experiențelor exprimate de aceștia. Totodată, după ratificarea CDC de către majoritatea covârșitoare a statelor lumii se observă o tendință ascendentă în tot mai multe țări de a da posibilitate copiilor să se facă auziți cu privire la chestiunile care îi preocupă. Interpretarea art. 12 din Convenție revelează o serie de principii: copiii au dreptul de a fi consultați cu privire la chestiunile care îi privesc, opiniile exprimate de copii trebuie luate în considerare, ei au dreptul de acces la informare, copii au de asemenea dreptul de a contesta deciziile luate în numele lor de către alte persoane. Miza respectării acestor drepturi constituie recunoașterea rolului copiilor de actori sociali având calitate de subiecți deținători de drepturi depline, în spiritul promovat de CDC.

Demararea unor proiecte de cercetare care să includă participarea minorilor presupune luarea în considerare a unor aspectelor etice privind relațiile între adulți și copii. În cercetare, etica se referă la aplicarea unui sistem de principii morale pentru a preveni cauzarea unor posibile prejudicii participanților și având scopul de a promova binele, respectarea celorlalți, justiția și imparția-

³⁹ O. Nieuwenhuys, *Global Chldhood and the Politics of Contempt*, in *Alternatives* nr. 23/1998, pp. 261-289. .

⁴⁰ D. Reynaert et al., *op. cit.*, 2015, p. 7; E. Desmet et al. *op. cit.*, pp. 416-421.

⁴¹ P. Veerman, H. Levine, *Implementing children's rights on a local level: Narrowing the gap between Geneva and grassroots*, in *The International Journal of Children's Rights* nr. 8/2000, pp. 373-384.

litatea⁴². Cu ajutorul unor standarde bine stabilite etica cercetării are menirea să asigure justețea în cercetare și să prevină cauzarea unor posibile prejudicii. Principiile etice de bază sunt universale chiar dacă punerea lor în aplicare poate varia de la o țară la alta⁴³. De fiecare dată se va căuta echilibrarea unor interese particulare ale societății/ comunității/ familiei cu cele ale cercetării. În acest sens cercetătorii vor căuta întotdeauna să obțină consimțământul informat și liber din partea celor implicați. Obținerea acestui consimțământ se va adapta contextului local ținând cont de particularitățile naționale din țara unde se va desfășura cercetarea. Informarea participanților va cuprinde și aspecte cu privire la metodele⁴⁴ pe care preconizează să le aplice cercetătorul.

Conform ghidului privind cercetarea etică cu implicarea minorilor⁴⁵ consimțământul informat va fi obținut înainte de conducerea cercetărilor în teren (interviuri, focus-grupuri etc.) din partea părinților/ tutorilor și a copiilor care au capacitatea de a consimți. Echipa de cercetare va căuta întotdeauna să urmeze obiectivele cercetării care în prealabil vor fi explicate clar copiilor și adulților. Cercetătorii se vor asigura că participanții au înțeles pentru ce își dau acordul și că așteptările lor privind implicarea lor în studiul respectiv nu sunt prea mari sau irealiste⁴⁶. Persoanelor contactate li se va acorda timpul necesar pentru a reflecta înainte de a-și exprima acordul. Totodată se va lua în considerare faptul că diferite culturi pot avea perspective și abordări diferite în ceea ce privește un consimțământ informat. Spre exemplu, ținând cont de particularitățile unor țări, echipa de cercetare va trebui să abordeze mai întâi liderii comunității, apoi părinții și copiii individual. În alte țări negocierile se vor duce întâi cu părinții/ tutorii legali înainte de a invita copiii să participe în cercetare⁴⁷. Consimțământul informat va fi cerut și înregistrat din partea participanților la începutul fiecărei

⁴² J. Sieber, *The ethics and politics of sensitive research*, in C. Renzetti, R.M. Lee (ed.) *Researching Sensitive Topics*, Sage, 1993, p. 14.

⁴³ G. Ulrich, *Charges and Counter-Charges of Ethical Imperialism. Towards a Situated Approach to Development Ethics*, in P. Quarles, V. Ufford, A.K. Giri (ed.), *A Moral Critiques of Development : In Search of Global Responsibilities*, Routledge, 2003, pp. 153-168.

⁴⁴ Pentru metodologia cercetării participative cu implicarea minorilor a se vedea, printre altele, J. Boyden, J. Ennew (ed.), *Children in Focus – a Manual for Participatory Research with Children*, Radda Barnen, 1997;

⁴⁵ A. Graham, M. Powell, N. Taylor, D. Anderson, R Fitzgerald, *Ethical Research Involving Children*, UNICEF Office of Research – Innocenti, Florence, 2013.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ P. Alderson, V. Morrow, *Ethics, Social Research and Consulting with Children and Young People*, Barkingside: Barnardo's, 2004.

sesiuni de activități și încă o dată la sfârșitul sesiunilor cu privire la utilizarea datelor culese și eventual viitoarele participări ale acelorași persoane adulți și copii în activități de cercetare viitoare. Participanții trebuie să știe în mod clar că ei pot întrerupe și refuza participarea lor în orice moment pe durata procesului de cercetare. Cercetătorul nu va putea desfășura activitatea preconizată dacă are doar acordul părintelui/ tutorelui, iar minorul nu dorește să-și dea consimțământul favorabil în acest sens.

Cât privește evitarea cauzării unor posibile prejudicii prin desfășurarea activităților de cercetare, în prealabil, cercetătorii au obligația de a anticipa orice impact negativ potențial asupra vieții copiilor⁴⁸, asupra sentimentelor lor de identitate și apartenență⁴⁹. Această responsabilitate privește de asemenea consecințele ulterioare ale cercetării, referitor la interpretarea și analiza datelor rezultate din activitatea de cercetarea participativă. Mai mult decât atât, principiul beneficiului cercetării implică acțiuni favorabile bunăstării copiilor. Termenul de bunăstare implică mai mult decât bunăstarea cercetătorului și acte de caritate din partea acestuia și cuprinde rezultatele cercetării prin care se vor căuta rezultate pozitive în termeni de avantaje pentru cei implicați.

Pe lângă consimțământului informat cercetătorii care caută să implice minori în cercetare își vor asuma garantarea anonimatului și a confidențialității acestora. Anonimatul se referă la protecția unor identități specifice ale persoanelor implicate în procesul de cercetare pe când confidențialitatea se referă la promisiunea de a nu divulga detalii specifice privind viața persoanelor participante⁵⁰.

Pornind de la gradul de implicare a copiilor în cercetare, experții propun mai multe forme de participare a acestora⁵¹. Astfel, valorificarea opiniei minorilor se poate face prin consultarea lor în cadrul unor studii, situație în care adulții

⁴⁸ V. Morrow, M. Richards, *The Ethics of Social Research with Children: An Overview*, in *Children & Society* nr. 10/1996, pp. 90-105.

⁴⁹ A. Graham, *et. al.*, *op. cit.*

⁵⁰ S. Heather, R. Brooks, E. Cleaver, E. Ireland, *Researching Young People's Lives*, SAGE, 2009, p. 34.

⁵¹ În acest sens a se vedea, printre altele, J. Boyden, J. Ennew (ed.), *Children in Focus – a Manual for Participatory Research with Children*, Radda Barnen, 1997; M. Freeman, S. Mathison, *Researching Children's Experiences*, The Guilford Press, 2009; S. Heath, R. Brooks, E. Cleaver, E. Ireland, *Researching Young People's Lives*, SAGE, 2009; V. Lewis, M. Kellett, Ch. Robinson, S. Fraser, Sh. Ding (ed.), *The Reality of Research with Children and Young People*, SAGE, 2004; E.K. M. Tisdall, J.M. Davis, M. Gallagher, *Researching with Children & Young People. Research Design, Methods and Analysis*, SAGE, 2009.

recunosc importanța părerilor emise de copii. Prin această implicare tinerilor li se dă ocazia de a informa cu privire la propriile experiențe trăite, iar rezultatele unor astfel de cercetări ar putea reprezenta fundament pentru politici și reglementări ulterioare mai bine adaptate pentru minori.

O altă formă de implicare a tinerilor, cu un grad de participare mai mare, ar fi colaborarea acestora cu adulții în parteneriate comune. Scopul acestor colaborări este schimbul constant de opinii, păreri și experiențe între colaboratorii adulți și cei minori. Această formă de colaborare ar putea include angajarea tinerilor în campanii de sensibilizare privind drepturile unor categorii speciale de copii (fete, migranți, copii cu handicap, romi etc.) cu scopul de a ameliora unele situații defavorabile în termenii drepturilor copilului pentru aceștia.

O formă și mai avansată de implicare ar fi stimularea unor cercetări conduse chiar de către minori și cu participarea acestora. În acest caz adulții trebuie să se preocupe de crearea spațiului necesar tinerilor pentru ca aceștia să poată identifica ei înșiși chestiunile pe care le consideră importante a fi supuse dezbaterilor și care sunt subiectele preocupării lor. Aceste probleme pot fi apoi dezbătute în cadrul unor forme de organizare ale căror membri vor fi chiar tinerii (asociații, uniuni, organizații etc.). În acest caz rolul adulților este unul de susținere și favorizare a procesului condus de tineri.

Concluzii

Cercetarea privind drepturile copilului, un domeniu în sine interdisciplinar, cunoaște în ultimele decenii, mai ales după adoptarea CDC, o ascensiune constantă. Această tendință se dezvoltă prin abordări conceptuale și metodologice noi, care au menirea să aducă mai multă relevanță cercetării în acest domeniu. Concentrarea holistică asupra copilului atrage necesitatea unor abordări interdisciplinare, mai întâi în cercetare și apoi, pe baza cercetării, în definirea politicilor și programelor generale de acțiune, pentru toți copiii, sau speciale, pentru anumite categorii ale acestora în funcție de caracteristicile particulare ale unora dintre ei. Implicarea minorilor căutând punerea în aplicare a unor mijloace eficiente de participare și de valorificare a opiniei exprimate de ei consolidează poziția copiilor de subiecți deținători deplin de drepturi. Majoritatea cercetătorilor iau drept grilă de referință drepturile recunoscute și protejate prin instrumente juridice internaționale, universal acceptate de comunitatea statelor lumii. Totuși, consensul juridic asupra validității normelor privind drepturile

copilului nu trebuie să împiedice avansarea cercetărilor științifice, prin incitarea constantă la interogări, stimulând astfel reconsiderarea și reconceptualizarea acestor drepturi, pornind de la situații și medii variabile în care cresc și se dezvoltă copiii în diferite regiuni ale lumii.

Activitatea de cercetare în domeniul drepturilor omului este caracterizată de o dualitate care are la bază, pe de o parte, *promovarea* drepturilor umane (în cazul nostru ale copiilor) și, pe de altă parte, *analiza* acestor drepturi prin mijloace teoretice interdisciplinare și intersectoriale. Pentru cercetătorii juriști această dualitate dă naștere unui dublu interes: unul *normativist*, de influențare a normei juridice în acest domeniu și celălalt *analitic*, care să contribuie, eventual, la reconceptualizarea drepturilor copilului pentru adaptarea eficientă a normelor juridice, prin contextualizarea fondată pe condiții și contexte specifice (istorice, sociale, economice, geografice, etc.) caracteristice mediilor în care se dezvoltă copiii, grup non-omogen de ființe umane. Totodată, perspectiva juridică asupra drepturilor va induce în mod constant înlăturarea unor preferințe individuale care ar putea eclipsa normele sociale printr-o abordare simplistă și chiar contrară sensului drepturilor copilului.